

Любов Ватаманюк

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
інженер кафедри
адміністративного та інформаційного права,
lyubof13@gmail.com

Тарас Гарасимів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
заступник директора – декан повної вищої освіти,
доктор юридичних наук, професор
кафедри теорії та філософії права,
Garasumiv_@ukr.net

ПРОБЛЕМА ПІЗНАННЯ ПРАВА: ГНОСЕОЛОГІЧНІ МЕЖІ ТА МОЖЛИВОСТІ

© Ватаманюк Л., Гарасимів Т., 2017

У статті проаналізовано фундаментальну методологічну проблему права у контексті гносеологічних меж і можливостей пізнання права, зв'язку реалізації права з професійною культурою юриста, філософського осмислення правової реальності, єдності цінності та істини в праві, філософії злочину, соціальної справедливості як фундаментального принципу правознавства, людини в праві, історіографічних проблем філософії права, феномена європейського права.

З'ясовано, що будь-яке розуміння права зобов'язане спиратися на розгорнуту концепцію людини, точніше особистості. І це – персонологія, до змісту якої як обов'язкові базові елементи повинні входити, по-перше, аналіз права як аксіологічного за своєю природою соціального ноумена, по-друге, системна побудова моральних основ права як концепція обов'язку, справедливості, суспільних та особистісних ідеалів і, по-третє, концепт становлення особистості як справжнього *homo juridicus*.

Ключові слова: методологічна проблема; пізнання; право; гносеологічний підхід; предмет; аналіз; правова антропологія.

Любовь Ватаманюк, Тарас Гарасимив

ПРОБЛЕМА ПОЗНАНИЯ ПРАВА: ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДЕЛЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

В статье проанализированы фундаментальная методологическая проблема права в контексте гносеологических границ и возможностей познания права, связи реализации права с профессиональной культурой юриста, философского осмысления правовой реальности, единства ценности и истины в праве, философии преступления, социальной справедливости как фундаментального принципа правоведения, человека в праве, историографических проблем философии права, феномена европейского права.

Выяснено, что любое понимание права обязано опираться на развернутую концепцию человека, точнее личности. И это – персонология, к содержанию которого

как обязательные базовые элементы должны входить, во-первых, анализ права как аксиологического по своей природе социального номуна, во-вторых, системное построение нравственных основ права как концепция долга, справедливости, общественных и личностного идеалов і, в-третьих, концепт становления личности как настоящего homo juridicus.

Ключевые слова: методологическая проблема; познание; право, гносеологический подход; предмет; анализ; правовая антропология.

Lyubov Vatamanyuk
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Administrative and Informational Law

Taras Harasymiv
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law
Sc.D., Prof

PROBLEM RIGHT KNOWLEDGE: EPISTEMOLOGICAL LIMITS AND POSSIBILITIES

The article analyzes the fundamental methodological problem of law in the context of the epistemological limits and possibilities of knowledge of law, the right of communication of professional culture lawyer, legal philosophical understanding of reality, truth and unity of values in law, philosophy, crime, social justice as a fundamental principle of law, human law historiographical problems of philosophy of law, the phenomenon of European law.

It was found that any understanding of the law must be based on a detailed concept of human personality accurately. And it is – personology, the content of which is mandatory as basic elements should include, first, the analysis of rights as axiological inherently social noumenon, secondly, system building moral foundations of law the concept of duty, justice, social and osobystisnyh ideals і, thirdly, the concept of personality as a true homo juridicus.

Key words: methodological problem; knowledge; right; epistemological approach; subject; analysis; legal anthropology.

Постановка проблеми. Норми “належного бути” в онтологічному аспекті – важливі умови людської соціабельності. Одночасно в гносеологічному аспекті вони є загальними принципами права, правосвідомості та правової діяльності окремого індивіда і людської культури загалом. Артикульовані і концептуально виражені, вони утворюють ядро ідеї права – ідеали як граничні значення та смисли збереження й упорядкування соціального життя на всіх його рівнях організації: індивідуально-особистісному, рівні різних спільнот людей і людства загалом.

Аналіз дослідження проблеми. До питання цінності права загалом та соціальної цінності зокрема неодноразово зверталися такі вчені, як Козловський А. А., Гарасимів Т. З., Гребеньков Г. В., Корчевна Л. О., І. Бентам, Дж. Остін, Кельзен та інші. Необхідність детального вивчення цінності права виникає в аспекті дослідження шляхів підвищення ефективності дії права. Усвідомлення природи права як соціального регулятора, його основних інструментів та засобів впливу відбувалось лише на рівні загальнотеоретичного розуміння цього явища і не пов’язувалось з суміжними суспільно-правовими процесами.

Мета статті – висвітлити методологічну проблему пізнання права у контексті гносеологічних меж та можливостей.

Виклад основного матеріалу. Розрив між рівнями виявленості права, наприклад, забуття ідеалів як тотальних принципів права взагалі, призводить до правового релятивізму, розпаду “правового поля” людства, що, власне, і є станом сучасної цивілізації з її правовим цинізмом і поки що не вирішеними проблемами визначення автентичного змісту базових категорій права – справедливості, обов’язку, відповідальності, злочину, свободи взагалі та свободи особистості особливо. Мабуть, теоретичне вирішення цих завдань дасть змогу надати змісту перелічених категорій справді статусу норми, що, безумовно, сприятиме побудові автентичної до природи права теорії права [1, с. 96].

Не вдаючись до додаткової аргументації, можемо стверджувати, що зміст, який криється за поняттями справедливості, обов’язку, відповідальності, свободи тощо, наскрізь антропологічний, бо в цьому полягає сутність фундаментальних аксіологічних функцій особистості [2]. Й оскільки будь-яке суспільство є деякою впорядкованою системою цінностей, де право – лише один із рівнів її виявлення зі специфічними функціями, то такою ж мірою і соціальний індивід як суспільний “мікрокосм” становить у своїй сутності ціннісне явище.

Питання полягає лише в тому, щоб визначити психологічну форму буття цінностей взагалі та цінностей права зокрема, їхню структуру, виокремити їх як основні аксіологічні функції, які опосередковують інтеграцію в соціум людини як тотальне правове поле й одночасно сприяють становленню особистості як правового суб’єкта, справжнього *homo juridicus*.

Усі окреслені нами проблеми – предмет правової антропології як розділу філософської антропології та юридичної психології. Не вдаючись до розгляду цих проблем, які, очевидно, стануть предметом нашого наступного аналізу, зауважимо лише таке: поняття права у своїй сутності бере початок від специфічної форми організації людиною свого буття як світу цінностей, джерела якого принципово антропологічні, тому що пов’язані не тільки з телеономністю людини, а й з такими феноменами людського життя, які інтроспективно-феноменологічною мовою позначаються категоріями “справедливість”, “обов’язок”, “відповідальність” тощо. Варто лише не забувати, що упродовж тривалого часу первинною формою їх інтерсуб’єктивності є не право, а сукупність звичаїв і мораль. Однак із виникненням державності норми звичаєвого “права” та норми моралі стають жорстко фіксованими (“повинно бути так і не інакше”) законами (правовими нормами). Тому все, що втілене в інтерсуб’єктивній формі їхнього буття як норми “належного бути”, обов’язкове до виконання, артикулюється й описується вже в термінах: правова влада, правова держава, правова особистість, закон, правопорядок тощо [1, с. 98].

Будь-який науковий рівень аналізу права, зорієнтований на абстрагування від повнокровної людської присутності з її мотивами, особистісною системою цінностей (системою її аксіологічних функцій), мораллю як результатом особистісного становлення “Я”, а не лише з розумінням людини як якоїсь статистичної одиниці суспільного життя або тільки з уявлення про неї як соціального індивіда-носія ролей і соціального статусу як об’єкта владно-правових маніпуляцій, безперспективний із огляду на автентичне розуміння права.

Залишаючись вірними кантівському трактуванню проблеми права, вважаємо, що в істинному сенсі право (і, отже, жодного “кулачного”, “телефонного” та іншого права немає й бути не може) виникає там, де людина діє згідно зі своєю розумною волею як особистість “сама в собі закон”, а не як соціальний індивід-робот. Тому право – насамперед не “поза людиною”, а “усередині її” як корелят імперативного характеру, інтенціонально зорієнтований у напрямі “належного”, і лише потім – система відносин інтерсуб’єктивного порядку, описувана в термінах “закон”, “правапорядок” тощо.

Будь-яке розуміння права зобов’язане спиратися на розгорнуту концепцію людини, точніше особистості. І це – персонологія, до змісту якої як обов’язкові базові елементи повинні входити, по-перше, аналіз права як аксіологічного за своєю природою соціального ноумена, по-друге, системна побудова моральних основ права як концепція обов’язку, справедливості, суспільних і особистісних ідеалів і, по-третє, концепт становлення особистості як справжнього *homo juridicus*. Тому праву без філософії, чи буде це власне відокремлена філософія права, чи латентна форма пропедевтики права, до останнього часу одягнена в терміни “загальної теорії права”, не обійтися. Інша річ, як

співвіднести, пов'язати між собою поняття філософського й психологічного дискурсивного характеру, на якому тільки й можна описати особистість як суб'єкт права, і цілком науково верифіковані об'єктивні, фактуальні соціологічні вияви законотворчості та законорозуміння?

А це не просте завдання. Хай там як, філософія разом з психологією, що використовують особливу інтроспективно-феноменологічну мову, а також соціологія (принаймні, її інструментальна складова) як “сувора” наука, що оперує термінами логіки й математики, є тими базисними галузями гуманітарного знання, однаково необхідними для пізнання (опису, пояснення, інтерпретації та розуміння) права. Тому можна вважати, що пошук *modus vivendi*, принаймні в найближчій перспективі, є епістемологічною проблемою правознавства, що вимагає дедалі новіших вирішень [3, с. 3–18].

Але у світлі порушеної нами проблеми виявлення природи й сутності права, а також його понятійного вираження як передумови й, одночасно, результату вибору гносеологічних моделей його опису можна чітко констатувати: поняття права належить до розряду філософських категорій, або, іншими словами, метанаукових.

Його зміст, ціннісний за своїм характером, спирається на концепцію людини як особистості й колективного суб'єкта діяльності, а також на концепцію ідеалу як вчення про абсолютні норми “належного бути”, що беруть початок усе від тієї ж концепції особистості.

І лише потім, на всій сукупності цих концептуальних побудов, узятих як принцип, формується прагматика права – проблематика, що традиційно описується так званім “позитивним правом”, свого часу батьками-засновниками (І. Бентам, Дж. Остін, Кельзен та ін. [4]) зорієнтована на вивчення феноменології права (реальних законів, логіки й способів їхнього функціонування, класифікації, систематизації аж до правової лінгвістики).

Методологією пізнання цих феноменів є лише теоретико-пізнавальний (науковий) підхід, що дозволяє виявити й описати реальні закономірності та законодоцільності реалізації практичного права. Тут і філософувати особливо не потрібно, бо немає предмета для цього.

Проблема права – гранично комплексна і міждисциплінарна, не так наукова, як споконвічно філософська, інтенціонально висхідна до людини як вихідного початку й кінцевої точки свого існування.

У цьому контексті влучною є думка Ф. Батиффоля, одного з теоретиків права, який стверджував, “щоб пізнати основний вищий зміст права, необхідно встановити, чому існують різні суспільства, але як відповісти на це, не знаючи точно, що являє собою людина, до чого вона прагне, куди йде й чи повинна йти?” [5, с. 20].

Вітчизняна концепція права, яка охоплює і філософське з його специфікою, і наукове знання, вирішивши свої внутрішні (методологічні) проблеми, досягне рівня сучасних теоретичних вимог і праксеологічних завдань, що висувуються часом.

Філософія права, як будь-яка інша галузь філософського знання, є за своїм змістом наукою без кордонів, інтернаціональним, космополітичним, міжнародним чи вселенським глобальним знанням. Але розвивається вона на певному національному ґрунті конкретними вченими, представниками конкретної нації чи народу [6, с. 12–16].

З огляду на таку двоєдиність філософії (як об'єкта пізнання) і суб'єктів, котрі її досліджують, сучасна українська філософія права має реалізуватися через дослідження українських учених, які не тільки повинні теоретично осмислити доробок іноземних і власних великих попередників, але й розвинути пізнання в цьому напрямі. Можливо, цей процес буде дещо екстенсивним, але й результат буде кращим [7, с. 393–401].

Висновки. З уваги на викладене вище, можемо констатувати, що шлях, яким прямує українська філософія права, пов'язаний із дослідженням певних напрямів та особливостей цієї науки. Насамперед, сюди належать дослідження фундаментальних методологічних проблем права, гносеологічних меж і можливостей пізнання права, зв'язку реалізації права з професійною культурою юриста, філософського осмислення правової реальності, єдності цінності та істини в

праві, філософії злочину, соціальної справедливості як фундаментального принципу правознавства, людини в праві, історіографічних проблем філософії права, феномена європейського права тощо.

Отже, важливими, на нашу думку, є також дослідження філософії права як світогляду, що уможливить формулювання системи принципів, поглядів, цінностей, переконань, котрі забезпечать розуміння та ставлення до правової дійсності, розуміння місця і ролі права в світі, правових позицій людей і суспільних груп тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарасимів Т. *Філософема девіантної поведінки* / Т. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 356 с. 2. Гребеньков Г. В. *Аксиологический подход к проблеме человека* / Г. В. Гребеньков, В. Н. Нечитайло. – Донецк, 1992. 3. Гребеньков Г. В. *Право як предмет філософського і наукового пізнання: принципи та методологія демаркації* / Г. В. Гребеньков // *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць*. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2004. – № 2. – С. 3–18. 4. Мухамет-Ирекле А. *Методология правового и социального государства: краткий очерк* / Артур Мухамет-Ирекле. – М.: Изд-во РАГС, 2003. – 170 с. 5. *Буржуазные теории права: Реферативный сборник*. – Москва, 1982. – С. 20. 6. Козловський А. А. *Філософія права як самосвідомість нації* / А. А. Козловський // *Проблеми філософії права*. – 2003. – Т. I. – С. 12–16. 7. Гарасимів Т. З. *Гносеологічні засади взаємозв'язку філософії та права* / Т. З. Гарасимів // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. – Львів: ЛьвДУВС, 2007. – Вип. 2. – С. 393–401. – (Серія юридична).

REFERENCES

1. Harasymiv T. Z. *Filosofema deviantnoyi povedinky: monohrafiya* [Filosofema deviant behavior]. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav Publ, 2013. 356 p. 2. Greben'kov G. V. *Aksiologicheskii podkhod k probleme cheloveka* [Aksiologicheskyy approach to the problem of man]. Donetsk, 1992. 3. Hreben'kov H. V. *Pravo yak predmet filosofs'koho i naukovoho piznannya: pryntsyipy ta metodolohiya demarkatsiyi* [Right as the subject of philosophical and scientific knowledge, principles and methodology of demarcation]. Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoyi diyal'nosti: Zbirnyk naukovykh prats'. Donets'k: DYuI LDUVS Publ, 2004. No. 2. pp. 3–18. 4. Mukhamet-Irekle A. *Metodologiya pravovogo i sotsial'nogo gosudarstva: kratkii ocherk* [Methodology The legal and social state: a short history]. Moscow: Izd-vo RAGS Publ, 2003. 170 p. 5. *Burzhuznye teorii prava: Referativnyi sbornik* [Bourgeois theory of law: Abstract collections]. Moscow, 1982. p. 20. 6. Kozlovskyy A. A. *Filosofiya prava yak samosvidomist' natsiyi* [Philosophy of Law as the identity of the nation]. Problemy filosofiyi prava, 2003. Tom I. pp. 12–16. 7. Harasymiv T. Z. *Hnoseolohichni zasady vzayemozv'yazku filosofiyi ta prava* [Epistemological foundations of the relationship of philosophy and law]. Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. L'viv: L'vDUVS, 2007. Vyp. 2. pp. 393–401.

Дата надходження: 26.12. 2016 р.